

УДК 343.1

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Ольга ПАНЧЕНКО,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

У статті здійснюється науковий аналіз сутності предмета доказування в кримінальному провадженні щодо юридичної особи. Констатується, що він має іншу, порівняно з визначеними на теоретичному рівні видами предмета доказування, правову природу. На підставі відповідних досліджень обґрунтовується думка про необхідність виділення в теорії кримінального процесуального права такого різновиду предмета доказування, як «спеціально-похідний», що притаманний кримінальному провадженню щодо юридичної особи.

Ключові слова: предмет доказування, кримінальне провадження щодо юридичної особи, заходи кримінально-правового характеру.

SUBJECT OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON LEGAL PERSONS

Olga PANCHENKO,
Applicant at the Department the Criminal Process
of Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The article provides a scientific analysis of the essence of the subject of evidence in a criminal proceeding concerning a legal entity. It is stated that he has another, in comparison with others, determined on the theoretical level, the types of subject of evidence, and the legal nature. Based on relevant research, the idea is grounded on the need to distinguish in the theory of criminal procedural law such a kind of subject of proof as a "special-derivative" inherent in a criminal proceeding concerning a legal entity.

Key words: object of proof, criminal proceedings against a legal entity, measures of a criminal law nature.

Постановка проблеми. Останнім часом серед юристів формується думка про необхідність розмежування в науці кримінального процесу таких понять, як «об'єкт доказування» та «предмет доказування». Такий погляд базується на відмінності філософських категорій «об'єкт пізнання», під яким розуміють частину об'єктивної реальності, на яку спрямована пізнавальна діяльність, та «предмет пізнання», що являє собою окрему частину об'єкта пізнання (його характерних рис, властивостей, станів), на яку безпосередньо націлена відповідна діяльність. Інші вчені в розрізі цієї позиції небезпідставно пропонують розрізняти такі категорії, як «предмет доказування» та «предмет пізнання». На їхню думку, зміст останньої є значно ширшим і являє собою всю сукупність обставин і фактичних даних, що встановлюються під час досудового розслідування та судового провадження з метою прийняття як проміжних рішень, так і вирішення справи по суті. Під предметом доказування розуміють «сукупність фактів, установлення яких необхідне для правильного вирішення справи», «коло закріплених у законі обставин, які повинні бути встановлені чи спростовані під час доказування в кожному кримінальному провадженні».

Оцінка на науковому рівні сутності предмета доказування в кримінальному провадженні щодо юридичних осіб дозволить виокремити його структурні елементи та встановити їх зміст.

Актуальність теми дослідження. Питання предмета доказування та його специфіки в різних видах кримінального провадження було предметом наукового дослідження багатьох учених. Актуальність проведених пошуків важко переоцінити. Проте постійні зміни в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, поява

нових видів проваджень у рамках кримінального судочинства потребують окремого наукового осмислення сутності та змісту обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, зокрема щодо юридичних осіб.

Стан дослідження. Проблематика предмета доказування постійно є об'єктом наукового аналізу. Цим питанням приділяли увагу такі вчені, як О.В. Баганець, В.В. Вапнярчук, Ю.М. Грошевий, В.П. Гмирко, В.С. Зеленецький, М.М. Михеєнко, М.А. Погорєцький, В.О. Попелюшко, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, М.С. Шумило та багато інших.

Метою та завданням статті є з'ясування сутності предмета доказування в кримінальному провадженні щодо юридичної особи, визначення його структурних елементів.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнаним у наукових колах є той факт, що пізнання в кримінальному судочинстві здійснюється за допомогою кримінально-процесуального доказування, яке за своєю гносеологічною суттю являє собою різновид людського пізнання дійсності [1, с. 9; 2, с. 296]. «Воно не є науковим у тому розумінні, що не ставить собі за мету пізнання закономірностей розвитку природи й суспільства, але в плані встановлення окремих фактів, явищ дійсності має багато спільного з науковим пізнанням. У кримінально-процесуальному доказуванні як пізнавальній діяльності застосовуються (звичайно, з урахуванням його особливостей) усі закони й категорії діалектичної й формальної логіки. Ця специфіка зумовлена передусім об'єктом, завданням і засобами пізнання, колом його суб'єктів, процесуальними строками й процесуальною формою» [3, с. 115–116].

Дійсно, метою кримінального процесуального пізнання є одержання відомостей про обставини, які підлягають

доказуванню в кримінальному провадженні. Важливо, щоб під час судочинства компетентні державні органи та особи з усього потоку інформації про властивості, стан, особливості об'єкта пізнання виділяли найбільш важливі юридично значущі відомості про факти, обсяг яких має бути достатнім для вирішення завдань кримінального провадження. Сутність таких обставин складає предмет доказування, який визначається в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Багатьма юристами на рівні досліджень уже давно обґрунтована теза, що в кримінальному процесі є декілька видів предмета доказування, які відрізняються один від одного за такими критеріями, як структура, зміст фактів і обставин, які його складають, правових наслідків, що настають у результаті винесення рішення по суті тощо [4, с. 49; 5, с. 59–63]. Вважаємо за доцільне й у нашій роботі торкнутися проблематики, пов'язаної з характеристикою предмета доказування в кримінальному провадженні щодо юридичної особи. З'ясування його місця в системі обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному судочинстві, дасть можливість визначитися з його структурою та змістом, послідовністю встановлення обставин, що підлягають установленню у цьому виді проваджень, їх характеристикою. Результати цієї роботи дозволять виокремити об'єкт, завдання, засоби пізнання та процесуальні особливості предмета доказування.

В якості орієнтиру візьмемо класифікацію предмета доказування, запропоновану В.С. Зеленецьким, М.М. Михеєнком, В.Т. Нором і В.П. Шибіком, в основу якої покладений критерій змісту обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях. Науковці розрізняють загальний (ст. 91 КПК України), родовий (стосовно окремих видів злочинів), спеціальний (у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх і щодо застосування примусових заходів медичного характеру), індивідуальний (у конкретному кримінальному провадженні) предмет доказування [6, с. 431]. Підтримуючи та розвиваючи погляди цих юристів, В.В. Вапнярчук пропонує розглядати градацію предмета доказування залежно від ступеня спільності характеру (ступеня конкретизації) суспільних відносин щодо певних обставин кримінального правопорушення, залежно від певної матеріально-правової основи у вигляді положень Загальної чи Особливої частини кримінального закону (зокрема тих, які визначають поняття кримінального правопорушення, елементи його складу, окремі види правопорушень, обтяжуючі та пом'якшуючі обставини тощо). Науковець виділяє за вказаними вище критерієм і принципом поділу такі види предмета доказування:

а) загальний – сукупність суспільних відносин із приводу закріплених у законі обставин, на які має бути спрямоване кримінальне процесуальне доказування (структура й зміст цих обставин регламентовані ст. 91 КПК України та нормами Загальної частини кримінального закону);

б) родовий – певна частина суспільних відносин із приводу обставин учинення схожих кримінальних правопорушень. Визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, суб'єкт);

в) спеціальний – певна частина суспільних відносин із приводу обставин учинення кримінальних правопорушень, характер яких залежить від певного провадження. Визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень, норм ст. 91 КПК України й окремих глав КПК України, що регламентують порядок так званих особливих проваджень (щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК України); щодо

застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 505 КПК України) та ін.);

г) безпосередній (індивідуальний) предмет доказування – сукупність суспільних відносин щодо обставин, які повинні бути встановлені в кримінальному провадженні залежно від притаманних конкретному правопорушенню фактичних обставин [7, с. 238–248].

Інші науковці, зокрема М.С. Строгович, заперечують наявність загального й родового предмета доказування, стверджуючи, що під час досудового розслідування та судового провадження коло обставин, які підлягають доказуванню, може неодноразово змінюватись як у напрямку розширення, так і звуження [8, с. 383]. У цьому сенсі Ф.Н. Фаткуллін зазначає, що в змісті предмета доказування кожна обставина (факт) визначена не як одинична, а як загальна категорія, що здатна охопити будь-які прояви окремого явища [9, с. 207].

Відповідно до наукової позиції О.О. Левендаренка «у законодавчій схемі, викладеній у КПК України, предмет доказування є загальним для всіх категорій кримінальних справ, єдиним як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду. При цьому обставини, що входять до предмета доказування, конкретизуються й індивідуалізуються стосовно окремих категорій справ, однак це відбувається в межах загального, родового предмета доказування й не свідчить про його зміну. І хоча для встановлення однієї й тієї самої обставини предмета доказування в різних справах доводиться досліджувати далеко не однаковий обсяг даних, зміст предмета доказування від цього не змінюється, бо всі ці відомості досліджуються для встановлення тих самих обставин (злочинне діяння, винуватість особи тощо), доказування яких є обов'язковим у кожній справі» [10, с. 62–63].

Послідовно рухаючись до вирішення поставленого завдання (визначення місця предмета доказування в кримінальному провадженні щодо юридичної особи в системі обставин, що підлягають установленню під час досудового розслідування та судового провадження), доцільно звернутися до окремих положень чинного законодавства, що дозволять зрозуміти його сутність:

а) ч. 1 ст. 96-3 Кримінального кодексу України (далі – КК України), згідно з якою підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є такі: 1) учинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого ст. ст. 209, 306, ч. ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. ст. 369, 369-2 КК України; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого злочину, передбаченого ст. ст. 209, 306, ч. ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. ст. 369, 369-2 КК України; 3) учинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого ст. ст. 258–258-5 КК України; 4) учинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. ч. 2–4 ст. 159-1, ст. ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України;

б) ст. 96-4 КК України, що визначає види юридичних осіб, до яких можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру залежно від складу злочину, який учинила вповноважена особа;

в) ст. 96-10 КК України, відповідно до приписів якої під час застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом ураховується ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди,

характер і розмір неправомірної вигоди, яка була отримана чи могла бути отримана юридичною особою, ужиті юридичною особою заходи для запобігання злочину;

г) ч. 8 ст. 214 КПК України, яка містить положення про те, що відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) негайно після вручення особі повідомлення про підозру в учиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч. ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст. ст. 258–258-5 КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру;

г) ч. 3 ст. 284 КПК України, яка встановлює, що провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю в разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо вповноваженої особи юридичної особи;

д) п. 7 ч. 1 ст. 91 КПК України, згідно з яким підлягають доказуванню в кримінальному провадженні обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Буквальне тлумачення зазначених вище положень закону дає можливість зробити деякі проміжні висновки.

1. До юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру виключно за наявності певного (конкретно визначеного законом) складу злочину в діях її уповноваженої фізичної особи. Іншими словами, необхідність установлення всієї сукупності обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо юридичної особи, виникає лише в разі доведення вчинення її уповноваженою особою одного або кількох злочинів, указаних у ст. 96-3 КК України.

2. Процесуальним моментом, з якого починають з'ясуватися обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо юридичної особи, є внесення слідчим або прокурором до ЄРДР відомостей про юридичну особу після вручення фізичній особі повідомлення про підозру в учиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч. ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. ч. 1, 2 ст. 368-4, ст. ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого ст. ст. 258–258-5 КК України. Безумовно підставою для припинення встановлення цих обставин є винесення постанови (ухвали) про закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо вповноваженої особи юридичної особи.

3. З урахуванням того, що провадження щодо юридичної особи та провадження щодо її вповноваженої особи здійснюється в спільному кримінальному провадженні (єдиний унікальний номер), то поряд зі встановленням обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо фізичної особи, додатково з'ясовуються й ті, що є підставою для відповідальності юридичної особи та дозволяють суду визначитися з її обсягом (учинення її уповноваженою особою від імені та/або в інтересах юридичної особи певного злочину, ступінь тяжкості вчиненого злочину, розмір завданої шкоди, характер і розмір непра-

вмірної вигоди, яка отримана чи могла бути отримана юридичною особою, ужиті юридичною особою заходи для запобігання злочину та ін.).

4. Доведення в кримінальному провадженні вчинення уповноваженою фізичною особою одного зі злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України, не є єдиною (винятковою) передумовою притягнення юридичної особи до відповідальності в рамках кримінального закону.

5. Перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо юридичної особи, варіюється залежно від правової кваліфікації кримінального правопорушення, яке вчинила вповноважена особа, організаційно-правової форми юридичної особи, спрямованості дій уповноваженої особи.

Наведені вище судження дають підстави констатувати, що предмет доказування в кримінальному провадженні щодо юридичної особи має дещо інше (порівняно з визначеними на теоретичному рівні видами предмета доказування) правову природу. З одного боку, він має похідний характер, оскільки обставини, що складають його зміст, починають установлюватися лише за наявності ознак певного кримінального правопорушення в діях уповноваженої особи юридичної особи й автоматично перестають установлюватися в разі закриття кримінального провадження щодо неї. З іншого боку, наявність підстав для притягнення до кримінальної відповідальності вповноваженої особи юридичної особи є передумовою доказування додаткових, порівняно зі ст. 91 КПК України, обставин.

Зазначене твердження наводить на думку про необхідність виділення в теорії кримінального процесуального права такого різновиду предмета доказування, як спеціальний-похідний, що притаманний кримінальному провадженню щодо юридичної особи. Він є спеціальним, оскільки відрізняється за змістом і колом обставин, що підлягають доказуванню в цьому виді проваджень, порівняно із загальним, а похідним – тому, що необхідність його формування повністю залежить від наявності складу кримінального правопорушення в діях уповноваженої фізичної особи та відсутності підстав для закриття кримінального провадження щодо неї.

Висновки. З'ясування сутності предмета доказування в кримінальному провадженні щодо юридичної особи є передумовою виокремлення його структурних елементів і аналізу їх змісту.

Список використаної літератури:

1. Грошевий Ю.М. Докази та доказування у кримінальному процесі. Науково-методичний посібник / Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський. – К. : КНТ, Видавець С.Я. Фурса, 2006. – 272 с.
2. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х тт. / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 469 с.
3. Міхеєнко М.М. Кримінальний процес України : [підручник] / М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
4. Попелюшко В.О. Предмет доказування в кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти) / В.О. Попелюшко. – Острог, 2001. – 196 с.
5. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 220 с.
6. Міхеєнко М.М. Кримінальний процес України : [підручник] / М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор. – К. : Либідь, 1992. – 431 с.
7. Вапнярчук В.В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування / В.В. Вапнярчук // Вісн. Національної академії правових наук України. – 2013. – № 3 (74). – С. 238–248.

8. Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / М.С. Строгович. – М. : Изд-во НАН СССР, 1955. – 383 с.

9. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1976. – 207 с.

10. Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.О. Левендаренко ; Донецький інст. внутр. справ. – Донецьк, 2003 – 226 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Панченко Ольга Володимирівна – здобувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Panchenko Olha Volodymyrivna – Applicant at the Department the Criminal Process of Yaroslav Mudryi National Law University;

inbox@adm.hr.court.gov.ua

